

Problematika environmentálnych dejín na Slovensku

Pavel Hronček

Abstract

HRONČEK, Pavel: The Issue of Environmental History in Slovakia

Environmental history started to be formed as an autonomous discipline in the 1960s in the United States of America. Prof. Donald Worster is considered to be its founder. The discipline was formed under high pressure from a massive developing environmental movement that had emerged as a response to the deteriorating global environment. A negative mood was predominantly stirred up by the unrestrained development of industry, ruthless towards the landscape, and by the formation of a new „consumer“ society. These sceptical attitudes accompanied the emerging discipline throughout its first years after formation.

Nowadays, the environmental history of the world has been developing as one of the key methodological and conceptual innovations of history, with a prerequisite to head towards a new concept for the interpretation of human history. With regard to understanding environmental history, it is necessary to emphasise that this history is no longer a history of man damaging the environment (landscape), but, on the contrary, its role is to study the dynamics of the relationship between man and the environment throughout the historical development, in the context of the present and future, while searching in the past for moral guidance for the future.

The way environmental history is understood internationally, is just beginning to develop here. Not only do we miss the conceptualisation of individual terms, but also of the entire discipline; we lack experts who would pay deeper and more systematic attention to the research. We also lack a specialised journal or workplace where such research in the field of environmental history could be carried out.

Keywords: environmental history, conceptualization, Slovakia, discipline, scientific research, research methods

„Detský vek“ historickej environmentalistiky so sebou prináša nevyhnutnosť zamyslieť sa v najvšeobecnejšej podobe nad niektorými metodologickými otázkami a pokúsiť sa vysvetliť hlavné terminologické problémy, keďže ich rozkolísanosť a nejednoznačnosť je pri súčasnej inflácii pojmov viac ako zrejmé.“

Roman Holec, 1991¹

Úvod

Napriek tomu, že Roman Holec už v roku 1991 vyzýval na intenzívnu prácu v odbore environmentálnych dejín,² pretože v tomto období bol najvyšší čas nastúpiť na rozbiehajúci sa „svetový“ vlak tohto vedného odboru, nestalo sa tak. Preto s odstupom času a pri pohľade na množstvo zahraničných prác z environmentálnych dejín ma tento fakt viedol k zamysleniu, prečo sa slovenskej historickej environmentalistickej vede tento trend nepodarilo zachytiť. Predovšetkým preto, že problematike dejín životného prostredia – environmentálnym dejinám – sa na Slovensku systematickejšie venujú len R. Holec a Peter Chrastina a ešte traja či štyria ďalší odborníci.

1 HOLEC, Roman. Miesto a perspektívy environmentálnej histórie v systéme dejín vied a techniky. In *Veda a technika v dejinách Slovenska 5*. Liptovský Mikuláš : b. v., 1991, s. 62.

2 HOLEC 1991, s. 62.

Už na takmer historický apel R. Holeca nadviazal v roku 2015 P. Chrastina,³ ktorý vyzýval na podobnú diskusiu v oblasti environmentálnych dejín. Vo svojej prednáške tiež staval do popredia otázku, či slovenskí vedci disponujú potenciálom vytvoriť samostatný vedný odbor environmentálnych dejín, alebo by problematika dejín životného prostredia mala byť skúmaná len ako subdisciplína iného príbuzného vedného odboru. Diskusie o konceptualizácii, kodifikácii a rozvoji environmentálnych dejín ako samostatného vedného odboru prebiehajú aj medzi odborníkmi v Česku.⁴

Počiatky environmentálnych dejín vo svete

Environmentálne dejiny sa začali formovať ako samostatný vedný odbor v 60. rokoch 20. storočia v Spojených štátoch amerických. Vedný odbor sa formoval pod tlakom rozvíjajúceho sa masového environmentálneho hnutia, ktoré vznikalo ako odpoveď na zhoršujúce sa globálne životné prostredie. Negatívne nálady boli vyvolané predovšetkým živelným, ku krajine bezohľadným rozvojom priemyslu a vznikom novej „konzumnej“ spoločnosti. Pri vzniku environmentálnych dejín zohrala dôležitú úlohu aj americká hrdosť na svoju krajinu – prírodu a z toho vyplývajúci rozvoj prísneho tradičného ochranárstva americkej prírody a divočiny.

Pod vplyvom týchto okolností sa v prvých dvoch dekádach vyvíjali environmentálne dejiny v rovine hlbokého skepticizmu pri pohľade na ďalší osud životného prostredia a celej Zeme. Tento pohľad sa začal meniť až koncom 80. rokov 20. storočia, keď boli položené základy vedeckého aparátu environmentálnych dejín v práci *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History* od amerického historika Donalda Worstera,⁵ ktorý bol jej spoluautorom a editorom. Postupne sa z environmentálnych dejín vytráca skepticizmus „o blížiacom sa konci sveta“. Naopak, hlavným cieľom environmentálnych dejín ako novej interdisciplinárnej vedy je pochopenie vývoja krajiny (životného prostredia) vplyvom človeka v priebehu histórie ako neoddeliteľného jedného celku. Tiež vysvetľovať jednotlivé (často negatívne) javy a procesy, hľadať odpovede na súčasný stav krajiny (životného prostredia) a z nich dedukovať vyplývajúce poučenia a odporúčania do budúcnosti pre nasledujúce generácie.

Environmentálne dejiny môžeme chápať ako komplexný systémový výskum vnútorných zložiek, interakcií a väzieb v krajine (v prírode) vrátane ľudskej spoločnosti (t. j. človeka – jeho kultúry, myslenia, spôsobu života a techniky) v časopriestore. Takto zameraný výskum v environmen-

3 CHRASTINA, Peter. *Environmentálna história na Slovensku: minulosť, súčasnosť (a perspektívy)*. Prednáška odznela na Workshope o environmentálnych dejinách Česka a Slovenska, ktorý sa konal 5. – 7. júna 2015 v Kobylí (okr. Břeclav, Česko). Rukopis prednášky mi poskytol prof. P. Chrastina, za čo mu touto cestou ďakujem.

4 Táto otázka bola napr. predmetom diskusií na Workshope o environmentálnych dejinách Česka a Slovenska (5. – 7. jún 2015, Kobylí). Pozri k tomu: <http://environmentalni-dejiny.org/wp-content/uploads/2015/07/Zpr%C3%A1va-Kobyl%C3%AD.pdf> (posledný náhľad 28. 4. 2017). V polemickom príspevku tento problém uchoopil tiež napr. O. Hudeček, pozri: HUDEČEK, Ondřej. K několika důvodům nezájmu o environmentalní dějiny mezi českými historiky a historičkami. In *Dějiny – teorie – kritika*, 2012, roč. 7., č. 2, s. 245-261. V tejto veci však porovnaj poznámku č. 2 v úvodnej štúdii tohto čísla *Forum Historiae*: HOLLÝ, Karol – HRONČEK, Pavel. Krajina, príroda a životné prostredie v minulosti (Úvod).

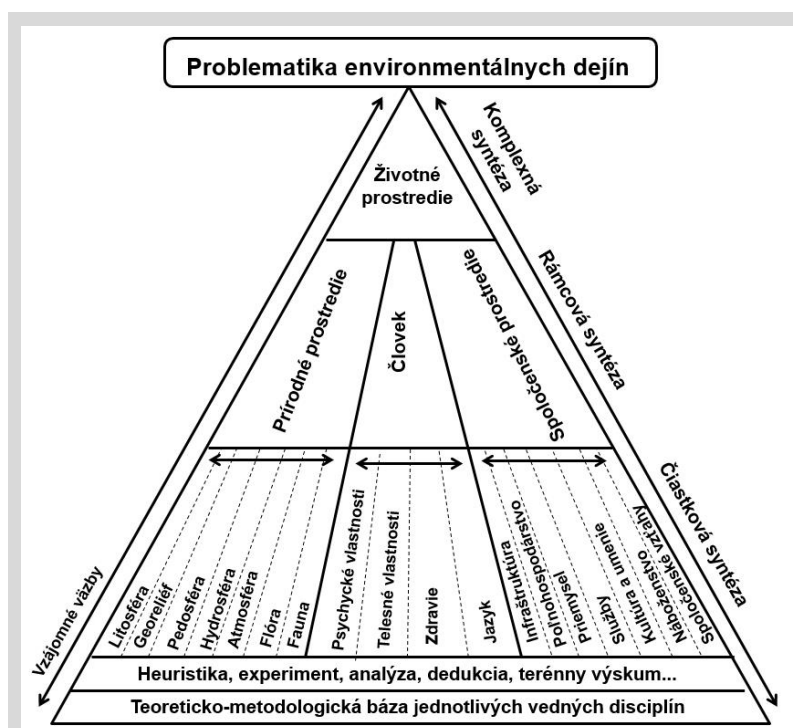
5 WORSTER, Donald (ed.). *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History. (Studies in Environment and History)*. Cambridge : Cambridge University Press, UK, 1988, 341 s.

tálnych dejinách je metodologicky i metodicky veľmi náročný a vyžaduje si množstvo času na získanie relevantných výsledkov a záverov.

V súčasnosti existuje množstvo definícií environmentálnych dejín ako vedy, ktoré sú síce odlišné, ale vo výkladovej podstate si neodporujú. Ako príklad uvádzame tri definície od rôznych predstaviteľov, ktoré vznikli v rôznych časových horizontoch. D. Worster ich, okrem iného, definuje aj takto: „*Environmentálne dejiny sú tvorené vzájomným ovplyvňovaním ľudskej spoločnosti a prírodného prostredia v minulosti.*“⁶ Z európskych predstaviteľov sa javí ako výstižná definícia, ktorú sformuloval Angličan J. Donald Hughes: „*Environmentálne dejiny hľadajú poznanie toho, ako ľudstvo žilo, pracovalo a myslelo vo vzťahu k zvyškom prírody v priebehu zmien, ktoré priniesol čas.*“⁷ Čech Leoš Jeleček je v ponímaní environmentálnych dejín ovplyvnený školou D. Worstera. L. Jeleček definuje environmentálne dejiny ako „[...] *samostatný transdisciplinárny vedný odbor vytvorený spočiatku v reakcii na najrôznorodšie environmentálne problémy postindustriálnej spoločnosti USA a následne celého sveta.*“⁸

Problematika environmentálnych dejín na Slovensku

Ako prvý sa problematike environmentálnych dejín na Slovensku venoval v roku 1991 R. Holec.⁹ Ide o štúdiu, ktorá upozorňuje na nový progresívny vedný odbor – environmentálne dejiny.

Obr. 1: Doplnená schéma komplexného prepojenia a vzťahov v životnom prostredí (v krajine) podľa Holec, nad ktorým stoja environmentálne dejiny. Prevzaté a doplnené podľa: HOLEC 1991, s. 63.

Vo svojej práci prezentoval (metavednú) schému o postavení environmentálnych dejín v systéme vied s dôrazom na vedy o životnom prostredí, respektíve o dejinách životného prostredia (krajiny).

Je teda zrejmé, že environmentálne dejiny sú úzko naviazané na fenomén životného prostredia. Tu je však nevyhnutné poukázať na to, že historici chápu životné prostredie omnoho širšie ako odborníci z prírodných vied. V histórii je pojem životného prostredia chápaný ako synonymum pojmu krajina, pokiaľ v prírodných vedách je tento pojem

6 WORSTER, Donald. Preface. In WORSTER 1988, s. VII.

7 HUGHES, J. Donald. *What is Environmental History*. Cambridge : Polity Press, first published, 2006, s. 1.

8 JELEČEK, Leoš. Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět). In *Annales historici Presovienses*, 2010, roč. 9, s. 256.

9 HOLEC 1991, s. 60-67.

chápaný omnoho užšie. Z hľadiska práce historika možno životné prostredie (teda krajinu) charakterizovať ako súbor životných podmienok, vzťahov a vplyvov, ktoré umožňujú, formujú a pretvárajú život človeka a spoločnosti, pričom vzájomné vzťahy a závislosti majú obojstranný charakter. V najbližšom období bude žiaduce zjednotiť túto pojmovú nepresnosť.

Ako som uviedol vyššie, problematiku environmentálnych dejín na Slovensku, ich konštituovanie ako samostatného vedného odboru, prípadne ako súčasť histórie načrtol aj P. Chrastina vo svojej prednáške *Environmentálna história na Slovensku: minulosť, súčasnosť (a perspektívy)*.¹⁰ Tu sa vyjadroval k rozvoju, respektíve ku stagnácii environmentálnych dejín ako vedy na Slovensku v súčasnosti. S jeho konštatovaním sa možno len stotožniť. Environmentálne dejiny sa v rámci histórie rozvíjajú len minimálne, čo je aj podmienené periférnym záujmom našej spoločnosti o históriu alebo humanitné (a spoločenské) vedy. Vyplýva to napr. aj z „nízkeho ekonomického prínosu“ výskumov týchto odborov. Nezáujem o environmentálne dejiny je podľa P. Chrastinu možné vidieť v týchto rovinách: ich „(ne-) potreba“ pre „praktický život“, nepoznanie disciplíny medzi širokou verejnosťou a s ňou súvisiaci imidž disciplíny, medziodborovosť spôsobuje problémy v kvalitných podmienkach na bádanie (problém ponuky a získania grantov), malý počet vedeckých výstupov použiteľných v edukácii a praxi, poddimenzovaná vedecká a vedecko-pedagogická základňa, z čoho vyplýva aj absencia erudovaných bádateľov v odbore environmentálnych dejín.

Zdanlivá „nepotreba“ environmentálnych dejín vyplýva z nepoznania predmetu výskumu tejto vedy. Množstvo skúmaných environmentálnych tém v minulosti a ich poznanie nám umožní ich predchádzaniu v súčasnosti. Môžeme však konštatovať, že v poslednom desaťročí začína pozvoľný nárast záujmu historikov, respektíve historických geografov, archeológov, montanistov, prípadne i krajinárov o environmentálne aspekty využívania krajiny, jej rekonštrukciu a hľadanie prognóz ďalšieho vývoja.

Ďalšia profilácia environmentálnych dejín ako vedného odboru si na Slovensku vyžaduje aj vyučovanie tohto predmetu na vysokých školách a výchovu mladých odborníkov, či aktívnu prácu vedeckého fóra, ktoré by umožňovalo pravidelné pracovné stretnutia bádateľov (prípadne „sympatizantov“ daného odboru). Tieto atribúty sú z pohľadu environmentálnych dejín len v počiatkoch.

Samostatnou kapitolou je absencia odborníkov, ktorí by sa mali zaoberať environmentálnymi dejinami. V súčasnosti sa vyučovanie environmentálnych dejín len začína rozbiehať. Tejto problematike sa niekoľko rokov venoval Pavol Maliniak v rámci svojho kurzu *Spoločnosť a príroda v stredoveku* na Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici, ktorý sa už v súčasnosti ale nevyučuje. Na základe téz predmetu bolo zrejmé, že P. Maliniak skúmajúci obdobie stredoveku a raného novoveku sa v predmete už viac zameriaval na environmentálne dejiny ako na historickú geografiu.¹¹ Základným problémom však bolo pomerne úzke časové zameranie

10 CHRASTINA 2015.

11 Bližšie pozri: <https://www.ff.umb.sk/pmaliniak/spolocnost-a-priroda-v-stredoveku.html> (posledný náhľad

predmetu. V súčasnosti sa parciálne venuje problematike environmentálnych dejín v predmete *Vybrané kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska*.¹²

Od roku 2015 začal na fakulte BERG TU v Košiciach systematicky vyučovať environmentálne dejiny Pavel Hronček, kde prednáša predmet *Environmentálne dejiny montánnej krajiny*. Predmet sa zameriava na banskú krajinu Slovenska (resp. strednej Európy) s dôrazom na ťažbu nerastných surovín a jej vplyvov na krajinu od prehistórie do 20. storočia. Obsahom predmetu sú transformácie krajinných zložiek historickej krajiny či už priamo vplyvom ťažby nerastných surovín, ale aj nadväzujúcich a súvisiacich tradičných zamestnaní.¹³ Je nesporné, že práve baníctvo bolo v minulosti hlavným transformačným činiteľom krajiny na väčšine územia Slovenska.

Pre úplnosť treba spomenúť, že problematiku environmentálnych dejín vyučuje aj P. Chrastina; svoje predmety prednáša na univerzite v Česku.

Jediné vedecké fórum na Slovensku, ktoré pravidelne umožňuje každoročné stretávanie odborníkov v oblasti environmentálnych dejín, je vedecká konferencia *Človek a krajina v minulosti (Environmentálne dejiny krajiny)*, ktorá sa koná od roku 2014 pod garanciou Fakulty BERG Technickej univerzity v Košiciach a Kysuckého múzea v Čadci.

V súčasnosti patrí medzi nosné vedecké inštitúcie v oblasti výskumu dejín životného prostredia na Slovensku Oddelenie dejín vied a techniky Historického ústavu SAV v Bratislave pod vedením Ľudovíta Hallona. Toto pracovisko už takmer 60 rokov skúma a dokumentuje dejiny prírodných vied a techniky. Okrem viacerých publikačných výstupov o problematike environmentálnych dejín oddelenie riešilo aj prvý projekt zameraný na dejiny životného prostredia. Projekt agentúry VEGA pod názvom *Spoločenské súvislosti ochrany životného prostredia na Slovensku od priemyselnej revolúcie do druhej svetovej vojny* viedol v rokoch 2013 – 2015 Ľ. Hallon. Cieľom projektu bol pramenný výskum a vedecké zhodnotenie spoločenských súvislostí ochrany životného prostredia, prírody a krajiny na území Slovenska od nástupu industrializácie na konci 19. storočia do druhej svetovej vojny. Projekt uvedenú problematiku skúmal a hodnotil v širších spoločenských, hospodársko-politických, inštitucionálnych, technických, prírodovedných a zdravotno-sociálnych súvislostiach. Zároveň otvoril problematiku dejín ochrany životného prostredia v slovenskej historiografii, keď doteraz stála na okraji záujmu.¹⁴ Projekt bol koordinovaný s výskumom dejín ochrany životného prostredia na iných pracoviskách na Slovensku (predovšetkým TU Košice fakulta BERG a Kysucké múzeum v Čadci) a v Česku. Vedúci projektu so svojím sedemčlenným kolektívom inicioval aj vytvorenie vedeckého fóra vo vyššie spomenutej vedeckej forme.

2. 3. 2017).

12 Bližšie pozri: <https://www.ff.umb.sk/pmaliniak/vybrane-kapitoly-z-hospodarskych-dejin-slovenska.html> (posledný náhľad 2. 3. 2017).

13 Bližšie pozri: <http://fberg.tuke.sk/index.php/sk/ustavy-fakulty/> (posledný náhľad 2. 3. 2017).

14 HALLON, Ľudovít. Predslov. In HRONČEK, Pavel (ed). *Quaestiones rerum naturalium*, 2015, roč. 2, Supplement, s. 8. Dostupné na internete: <https://www.fpv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=19019> (posledný náhľad 2. 3. 2017).

Stálu absenciu vedeckého periodika obsahovo zameraného na problematiku dejín životného prostredia supľujú predovšetkým odborné historické periodiká. Napr. *Historický časopis*,¹⁵ *Forum Historiae*,¹⁶ *Acta historica Neosoliensia*,¹⁷ *Dejiny*,¹⁸ *Mesto a dejiny*¹⁹ či regionalisticky orientovaný časopis *Acta Regionalia*²⁰ a ďalšie periodiká. Priestor na publikovanie sporadicky poskytujú aj prírodovedne zamerané časopisy (*Ekológia (Bratislava)*, *Geografický časopis*, *Geographia Casovensis* a ďalšie).

Vybrané práce slovenskej historiografie vzťahujúce sa na environmentálne dejiny

Doposiaľ publikovaných prác z pera slovenských autorov, ktoré môžeme zaradiť do odboru environmentálnych dejín, je pomerne málo. V minulosti vychádzali predovšetkým historické, resp. historicko-geografické práce, ktoré majú blízko k environmentálnym dejinám. Prvým exkurzom bola už spomenutá štúdia R. Holeca.²¹ Autor v nej rozoberá význam životného prostredia pre dejiny a tiež postavenie environmentálneho výskumu nielen v histórii, ale aj v systéme dejín vied a techniky.

Po dlhoročnom odstupe nasledovali monografické práce, ktoré sa venujú komplexne dejinám životného prostredia vo vymedzených geomorfologických celkoch. Trenčiansku kotlinu a jej horskú obrubu spracoval P. Chrastina v roku 2009 pod názvom *Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby*.²² Monografická práca je špecifická tým, že autor kladie dôraz na prírodnú štruktúru krajiny, jej vývoj a transformáciu od prvopočiatkov osídlenia (mladý paleolit) do konca 20. storočia.²³

Druhou monografickou prácou je dielo P. Maliniaka, ktoré vyšlo tlačou v roku 2009 pod názvom *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*, kde už názov vymedzuje jej užšie časo-

15 Vydáva Historický ústav SAV v Bratislave.

16 Vydáva Historický ústav SAV v Bratislave.

17 Vydáva Katedra histórie, FF UMB v B. Bystrici.

18 Vydáva Inštitút histórie FF PU v Prešove.

19 Vydáva Katedra histórie FF UPJŠ v Košiciach.

20 Vydáva Kysucké múzeum v Čadci v spolupráci s Oddelením geo a montánneho turizmu, ÚZZ, Fakulty BERG TU v Košiciach.

21 HOLEC 1991, s. 60-67.

22 CHRASTINA, Peter. *Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, 285 s.

23 Z prác P. Chrastinu, ktoré súvisia v objektom, resp. predmetom mojej štúdie, vyberám: CHRASTINA, Peter. Historická geografia na Slovensku: minulosť, súčasnosť a perspektívy. In *Historická geografie*, 2005, roč. 33, č. 2, s. 420-432; CHRASTINA, Peter. Vnímanie krajiny v minulosti – historická krajina slovenskej enklávy Békešská Čaba dnes. In *Historická geografie*, 2009, roč. 35, č. 1, s. 287-308; CHRASTINA, Peter. Humanitné vedy a výskum krajiny: Humanic Sciences and Research of Landscape. In *Studia Oecologica*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 3-17; CHRASTINA, Peter. Historical Geography in the 21st century. In *Annales Univ. Apulensis: Series Historica*. 2010, roč. 13, 2010, s. 183-195; CHRASTINA, Peter. Profily kultúrno krajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky). In *Historická geografie*, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183; CHRASTINA, Peter. Výskum krajiny (z aspektu historickej geografie a krajinej archeológie). In *Folia Geographica*, 2010, roč. 40, č. 16, s. 125-142; CHRASTINA, Peter. Historická geografia a GIS, 2012. In *Studia Oecologica*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 64-69. Bližšie pozri: <http://www.utb.cz/flkr/struktura/prof-rndr-peter-chrastina-phd> (posledný náhľad 3. 3. 2017).

vo-priestorové zameranie.²⁴ Napriek tomu, že autor sa v úvode odvoláva na environmentálne dejiny, práca má skôr historicko-geografické črty.

V roku 2014 publikoval P. Hronček environmentálne dejiny krajiny na príklade obce Brusno (*Environmental history of the landscape – Case study of Brusno*).²⁵ Krajina obce Brusno bola zvolená na detailné spracovanie ako reprezentačná vzorka krajiny Horehronia. Skúmané katastrálne územie sa od hrebeňa Nízkych Tatier, vrcholu Veľkej Chochule (1 753 m n. m.) na severe, tiahne až na najvyšší bod Veporských vrchov Čierťaž (1 204 m n. m.) na juhu. Takto zvolená krajina predstavuje priečny transekt dolinou Hrona tvoriaci pomyselnú vstupnú bránu na Horehronie. Podobnou monografiou P. Hrončeka je aj práca vydaná v roku 2015 – *Časopriestorové transformácie krajiny Lučatínskeho prielomu (Environmentálne dejiny krajiny)*, ktorá prináša dejiny krajiny na sútoku potoka Hutná s Hronom v priestore Lučatínskeho prielomu.²⁶

Prvé teoreticko-metodické až filozofické práce k environmentálnym dejinám publikoval R. Holec. V roku 2014 vyšla tlačou jeho rozsiahla monografia *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*.²⁷ Po obsahovej stránke zhodnotil túto prácu vo svojej recenzii odborník na dejiny ochrany prírody a krajiny Peter Urban.²⁸ R. Holec v roku 2015 napísal rozsiahlu štúdiu *Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredoeurópskom kontexte*,²⁹ ktorá bola publikovaná ako úvodnú štúdiu v kolektívnej monografii *Krajina a životné prostredie Slovenska od začiatku intenzívneho využívania človekom*.³⁰

Editorom tejto kolektívnej monografii bol P. Hronček. Na jej obsahu participovalo niekoľko významných slovenských historikov, ktorí sa vo svojich prácach venujú aj dejinám životného prostredia, napr. R. Holec, L. Hallon, K. Hollý, M. Sabol z Historického ústavu SAV v Bratislave, P. Hronček z Fakulty BERG TU v Košiciach a ďalší spoluautori. Monografia je kolektívne dielo, ktoré logicky združuje teoreticko-metodologické štúdie, ale aj príkladové štúdie z dejín životného prostredia a z rôznych vedných odborov, či už histórie, kartografie, montanistiky, geografie, dopravy i počítačových vied.

V oblasti environmentálnych dejín publikoval niekoľko prác P. Hronček. Metodickými postupmi pri výskume dejín životného prostredia sa zaoberal napríklad v štúdiu *Možnosti využitia interdiciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických*

24 MALINIÁK, Pavol. *Krajina a človek Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2009, 246 s.

25 HRONČEK, Pavel. *Environmental history of the landscape. Case study of Brusno*. Banská Bystrica : Faculty of Natural Sciences, Matej Bel University in Banská Bystrica, 2014, 106 s.

26 HRONČEK, Pavel. Časopriestorové transformácie krajiny Lučatínskeho prielomu (Environmentálne dejiny krajiny). In HRONČEK (ed.) 2015, s. 99-170.

27 HOLEC, Roman. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 341 s.

28 Publikovaná pod názvom – História (nielen) ochrany prírody – netradične, dobre a zaujímavo, v tomto čísle časopisu *Forum Historiae*.

29 HOLEC, Roman. Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredoeurópskom kontexte. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 9-32.

30 Kolektívna monografia vyšla ako supplement časopisu *Quaestiones rerum naturalium*. Pozri: HRONČEK (ed.) 2015, 309 s.

krajinných prvkov.³¹ Teoreticko-metodické otázky environmentálnych dejín rozoberal napríklad v prácach *História krajiny a environmentálne dejiny krajiny*³² či *Prehistória a protohistória vo vzťahu k environmentálnym dejinám*.³³ Dejiny krajiny v banskej oblasti v doline Štiavničky v Nízkych Tatrách od prvopočiatku osídlenia (15. stor.) do konca 19. storočia spracoval v príspevku *Environmentálne dejiny lesnej krajiny v doline Štiavničky v Nízkych Tatrách*.³⁴ P. Hronček je autorom či spoluautorom aj ďalších desiatok štúdií, ktoré svojím zameraním parciálne patria do environmentálnych dejín.³⁵

31 HRONČEK, Pavel. Možnosti využitia interdisciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických krajinných prvkov. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 21-64.

32 HRONČEK, Pavel. História krajiny a environmentálne dejiny krajiny. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*, Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 9-21.

33 HRONČEK, Pavel. Prehistória a protohistória vo vzťahu k environmentálnym dejinám. In *Acta Regionalia*, 2016, roč. I/XII, č. 1 – 2, s. 462-475.

34 HRONČEK, Pavel. Environmentálne dejiny lesnej krajiny v doline Štiavničky v Nízkych Tatrách. In *Quaestiones rerum naturalium*, roč. 2, č. 2, 2015, s. 91-115. Dostupné na interente: <https://www.fpv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=19019> (posledný náhľad 3. 4. 2017).

35 Uvádzame aspoň niektoré: HRONČEK Pavel. Antropogénne transformácie koryta rieky Hron v meste Banská Bystrica. Zborník mesta Banská Bystrica. In BARAN, Vladimír (ed.). *Banská Bystrica v geografickej realite času a priestoru: geografické štúdie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Mesto Banská Bystrica, 2002, s. 167-173; HRONČEK, Pavel. Antropogénne faktory ovplyvňujúce prírodnú rezerváciu Kiarovský močiar. In *Naturae Tutela*, 2005, roč. 9, s. 103-115; HRONČEK, Pavel. Prírodná rezervácia Ryžovisko – antropogénna lokalita v Ipelskej kotline. In *Ochrana prírody*, 2006, č. 25, 2006, s. 5-16; HRONČEK, Pavel. Transformácie vodných tokov v okolí Slovenskej Ľupče. In *Geografická revue*, 2007, roč. 3, č. 1, 2007, s. 67-94; HRONČEK, Pavel. Antropogénne vplyvy na vznik a vývoj krajiny prírodnej rezervácie Ipelské hony v Ipelskej kotline. In *Naturae Tutela*, 2007, roč. 11, 2007, s. 141-154; HRONČEK, Pavel. Vplyv ťažby hnedého uhlia na krajinu v okolí Badína. In *Studie z dějin hornictví 37*. Praha : Národní technické muzeum, 2008, s. 15-25; HRONČEK, Pavel. Vplyv ťažby hnedého uhlia na krajinu v okolí Badína. In *Studie z dějin hornictví 37*. Praha : Národní technické muzeum, 2008, s. 15-25; HRONČEK, Pavel. *Antropogénne vplyvy na vývoj krajiny maloplošných chránených území (na príklade Ipelskej kotliny)*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB Banská Bystrica, 2008, 136 s.; HRONČEK, Pavel. Vývoj a súčasný stav krajiny v prírodnej rezervácii Predajnianska slatina v Lopejskej kotline z aspektu antropogénnych činností. In *Geografická revue*, 2009, roč. 5, č. 2, 2009, s. 35-48; HRONČEK, Pavel. Antropogénne vplyvy na krajinu v geografickom priestore chráneného areálu Cerínsky potok. In Urban, Peter – UHRIN, Marcel (eds.): *Príroda Príbeliec a širšieho okolia Mikroregiónu Východný Hont*. Banská Bystrica : FPV UMB Banská Bystrica, 2010, s. 41-60; HRONČEK, Pavel. Analýza transformácií vodných tokov stredného Pohronia. In ŽILÁK, Ján - HRONČEK, Pavel. (eds.). *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica : Centrum vedy a výskumu, Fakulta humanitných vied UMB, B. Bystrica, 2011, s. 64-87; HRONČEK, Pavel - JAKUBÍK, Ján. Možnosti interpretácie veľkomierkových historických máp pri výskume miestnej krajiny. In *Studie z dějin geodézie a kartografie 15*. Praha : Národní technické muzeum v Praze, 2011, s. 23-28; HRONČEK, Pavel. Identifikácia reliktov uhliarskej výroby na vybraných lokalitách Horehronia a Ľubietovej. In MALINIÁK, Pavol et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice*. Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2011, s. 105-121; HRONČEK, Pavel – HERČKO, Ivan. Hospodárske, sociálne a environmentálne aspekty počiatkov uholného baníctva na Slovensku (environmental history). In HRONČEK, Pavel – URBAN, Peter (eds.). *Quaestiones rerum naturalium*, 2014, roč. 1, č. 1, s. 178-251. Dostupné na interente: <https://www.fpv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=18340> (posledný náhľad 3. 3. 2017).

Z ďalšieho množstva prác, ktoré parciálne zaraďujeme do problematiky environmentálnych dejín, môžeme vybrať ako ukážku štúdie a práce rôzneho charakteru z rôznych vedných odborov od nasledujúcich autorov: P. Maliniaka,³⁶ O. Tomečka,³⁷ P. Jančuru,³⁸ P. Jančuru a jeho spolupracovníkov,³⁹ M. Slámovej so spolupracovníkmi,⁴⁰ P. Potascha,⁴¹ P. Matejoviča,⁴² M. Haj-

36 Sú to napr. práce: MALINIÁK, Pavol. Najstaršie zmienky o hraničných stromoch vo Zvolenskej kotline. In BENČAĽ, Tibor (ed.). *Krajinné štruktúry a mimoľesná vegetácia Zvolenskej kotliny*. Zvolen : Partner, 2004, s. 5-12; MALINIÁK, Pavol. Vlk v stredovekej ľudovej kultúre na Slovensku. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Pohanstvo a kresťanstvo*. Bratislava : Chronos, 2004, s. 235-246; MALINIÁK, Pavol. O aktuálnych problémoch lesníckej historiografie (s príkladmi zo Zvolenskej stolice). In HRONČEK, Pavel – KAZANSKÝ, Rastislav – MALINIÁK, Pavol (eds.). *Z dejín vedy a techniky stredoslovenského regiónu*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu UMB, 2009, s. 16-24; MALINIÁK, Pavol. Les a lesná výroba v zázemí banských miest vo Zvolenskej stolici v 14. – 17. storočí. In MALINIÁK, Pavol et al. *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice. Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Banská Bystrica; Kraków : Lesy Slovenskej republiky; Spolok Slovákov v Poľsku, 2011, s. 29-60 a 131-138; MALINIÁK, Pavol. Mlynárstvo na strednom Pohroní v stredoveku a na začiatku novoveku. In ŽILÁK, Ján – HRONČEK, Pavel. (eds.). *Z histórie technicko-hospodárskeho využitia vodných tokov na strednom Pohroní*. Banská Bystrica : Centrum vedy a výskumu, Fakulta humanitných vied UMB, B. Bystrica, 2011, s. 30-45; MALINIÁK, Pavol. Úlovky, dary a jelene v maštali. Sociálne a kultúrne pozadie poľovníctva vo Zvolenskej stolici. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela et al. *Človek a svet zvierat v stredoveku*. Bratislava : Veda, 2015, s. 393-408. Ďalšie práce bližšie pozri: <https://www.ff.umb.sk/pmaliniak/publikacna-cinnost.html> (posledný náhľad 27. 3. 2017).

37 TOMEČEK, Oto. Formovanie osídlenia drevorubačských a uhliarskych osád na území mesta Banská Bystrica. In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 195-222; TOMEČEK, Oto. *Drevorubači a uhliari v lesoch Banskej Bystrice : K problematike osídlenia horských oblastí banskobystrického chotára do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica : FHV UMB B. Bystrica, 2010. 216 s.; TOMEČEK, Oto. Uhliari a uhliarske remeslo v lesoch na okolí Banskej Bystrice. In MALINIÁK, Pavol (ed.). *Lesy v dejinách Zvolenskej stolice : Lesné remeslá v kultúre a zamestnaní obyvateľstva v stredoveku a ranom novoveku*. Banská Bystrica – Kraków : Lesy SR – Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2011, s. 61-92 a 138-142; TOMEČEK, Oto. Doprava dreva a uhlia v dobe komorského lesmajstra Jozefa Dekreta. In *Z historie lesního dopravnictví*, Praha : Národní zemědělské muzeum, 2012, s. 236-242; TOMEČEK, Oto. K problematike výskumu reliktovej starých vozových ciest na strednom Slovensku. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku I*. Žilina : Považské múzeum, 2015, s. 9-27; TOMEČEK, Oto. Vnímanie krajiny poddanými v čase Tereziánskej urbárskej regulácie. In *Studia Historica Nitriensia*, 2015, roč. 19, č. 1, s. 86-93. Ďalšie práce bližšie pozri: <https://www.ff.umb.sk/otomecek/publikacna-cinnost.html> (posledný náhľad 27. 3. 2017).

38 JANČURA, Peter. Súčasné a historické krajinné štruktúry v tvorbe krajiny. In *Životné prostredie*, 1998, roč. 32, č. 5, 1998, s. 236-240; JANČURA, Peter. Význam druhotnej krajinnnej štruktúry ku krajinnému obrazu a krajinnému rázu. In SKLENIČKA, Petr – VOREL, Ivan (eds.). *Péče o krajinný ráz – cíle a metody*. Praha : ČVUT, 1999, s. 60-76; JANČURA, Peter. Význam historických krajinných štruktúr v krajinnom obraze a tvorbe krajiny. In *Historické krajinné štruktúry*. Banská Štiavnica : Partner, 2004, s. 4-15.

39 JANČURA, Peter – MALINIÁK, Pavol. Poznámky ku stavu výskumu historických krajinných štruktúr na Slovensku. In *Historické krajinné štruktúry*. Poniky : Partner, 2004, s. 16-24; JANČURA, Peter – SLÁMOVÁ, Martina. Význam historických krajinných štruktúr v charakteristickom vzhľade krajiny. In *Venkovská krajina 2008*. Brno : Lesnícká práce, 2009, s. 78-85.

40 SLÁMOVÁ, Martina - BELÁČEK, Boris. Typológia reliéfnych foriem historických krajinných štruktúr. In *Historické krajinné štruktúry*. Poniky : Partner, 2004, s. 25-31; SLÁMOVÁ, Martina – KULANDA, Martin – SUROVCOVÁ, Silvia. Návrh typológie agrárnych foriem historických krajinných štruktúr v kontexte s charakteristickým vzhľadom krajiny. In DANIŠ, Dušan (ed.). *Vplyv foriem obhospodarovania poľnohospodárskej krajiny na základné zložky agroekosystémov vo vzťahu k optimalizácii využívania krajiny*. Poniky : Partner, 2007, s. 11-18.

41 POTASCH, Peter. Inštitúty environmentalizmu a environmentálnej histórie ako spoločenské fenomény a stimuly tvorby práva. In *Magister Officiorum*, 2011, roč. 1, č. 1, s. 36-43.

42 MATEJOVIČ, Pavel. *Zima A. D. 1500 - 2010. História a podoby zím v Európe a na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2011, 282 s.

nalovej,⁴³ M. Slámovej,⁴⁴ L. Hvizdáka,⁴⁵ K. Hollého,⁴⁶ L. Hallona,⁴⁷ L. Hallona so spolupracovníkmi,⁴⁸ M. Sabola,⁴⁹ M. Jesenského,⁵⁰ M. Turóciho,⁵¹ Z. Borzovej (ed.),⁵² M. Hajnalovej et al. (eds.)⁵³ a ďalšie.

Osobitnú skupinu tvoria práce, ktoré sa zaoberajú analýzou historickej krajiny, jej stavom v jednotlivých časových horizontoch, jej vývojom a transformáciami v priebehu histórie podľa starých máp.⁵⁴

-
- 43 HAJNALOVÁ, Mária. *Archeobotanika doby bronzovej na Slovensku. Štúdie ku klíme, prírodnému prostrediu, poľnohospodárstvu a paleoekonómii*. Nitra : FF UKF v Nitre, 2012, 228 s.
- 44 SLÁMOVÁ, Martina. *Význam identifikácie historických krajinných štruktúr v krajinných typoch Slovenska*. Zvolen : TU vo Zvolene, 2013, 134 s. + CD príloha.
- 45 HVIZDÁK, Ladislav. Informačné technológie a možnosti ich využitia v oblasti výskumu krajiny a životného prostredia v minulosti. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 77-98.
- 46 HOLLÝ, Karol. Vzťahy Československa a Poľska pri ochrane prírody v medzivojnovom období: k projektu pohraničných národných parkov s dôrazom na Vysoké Tatry. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 279-310; HOLLÝ, Karol. Hydrobiologická stanica Učené spoločnosti Šafaříkovej v Šamoríne. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 260-282.
- 47 HALLON, Ľudovít. Zápas o vodné cesty (Prenikanie vplyvu Nemecka do vodnej dopravy a vodného hospodárstva na Slovensku v poslednom období existencie ČSR 1938 – 1939). In HRONČEK (ed.) 2015, s. 283-309; HALLON, Ľudovít. Modernizácia priemyslu a životné prostredie severozápadného Slovenska v medzivojnovom období na príklade vápenky Varín. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 235-262.
- 48 HALLON, Ľudovít - SABOL, Miroslav - HRONČEK, Pavel. Mapy druhého vojenského mapovania, ako základný historický obrazový zdroj pre výskum environmentálnych dejín krajiny 19. storočia. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 64-76; HRONČEK, Pavel - HALLON, Ľudovít - SABOL, Miroslav. Environmentálne dejiny vinohradníctva v Ipeľskej kotline na príklade Novohradskej obce Veľké Straciny. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 171-193.
- 49 SABOL, Miroslav. Výstavba elektrární na severozápadnom Slovensku a ich dopad na životné prostredie. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 263-278; SABOL, Miroslav - HALLON, Ľudovít. Doprava a jej úloha pri premene krajiny Slovenska v 19. storočí. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 215-233.
- 50 JESENSKÝ, Miloš. Zemetrasenia a povodne v dejinách Horného Považia a okolia. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 105-124; JESENSKÝ, Miloš. *Historické prírodné katastrofy v Žilinskom kraji v kontexte environmentálnych dejín Slovenska*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 194 s.
- 51 TURÓCI, Martin. Kysuca a jej premeny. Transformácia vodného toku. In *Zborník kysuckého múzea 16/2014*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014, s. 125-161; TURÓCI, Martin - HRONČEK, Pavel. Mapy prvého vojenského mapovania – prvý relevantný historický obrazový zdroj pre výskum environmentálnych dejín krajiny. In HRONČEK (ed.) 2015, s. 33-63.
- 52 BORZOVÁ, Zuzana (ed.). *Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, 164 s.
- 53 HAJNALOVÁ, Mária - BELJAK PAŽINOVÁ, Noémi - ŠIMUNKOVÁ, Katarína (eds.). „Človek a krajina ...“ *Integrácia paleoenvironmentálneho a archeologického záznamu, adaptácie človeka na zmeny krajiny a odolnosť krajiny na ľudský impakt*. Kniha abstraktov 13. Konferencie environmentálnej archeológie 6. – 7. február 2017. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra archeológie, 2017, 87 s.
- 54 BOLTÍŽIAR, Martin - OLAH, Branislav. Potenciál historických máp a leteckých snímok pri štúdiu zmien krajiny. In *Geografická revue*, 2008, roč. 4, č. 2, s. 64- 82; BOLTÍŽIAR, Martin - OLAH, Branislav. *Krajina a jej štruktúra (Mapovanie, zmeny a hodnotenie)*. Skriptum. Nitra : Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 160 s.; HRONČEK, Pavel. Využitie veľkomierkových máp z 19. storočia pre výskum povrchových montánných tvarov reliéfu. In FŇUKAL, Miloš - FRAJER, Jindřich - HERCIK, Jan (eds.). *50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Olomouc : UP Olomouc, 2010, s. 87-96; HRONČEK, Pavel. Možnosti využitia historických banských máp pri výskume reliktov po ťažbe nerastných surovín. In *Geografická revue*, 2010, roč. 6, č. 1, 2010, s. 42-67; HRONČEK, Pavel - WEIS, Karol. Possibilities of using historical mining maps in geo-tourism. In *Acta Geoturistica*, Vol. 1, Nr. 2, 2010, s. 56-65; HVIZDÁK, Ladislav - HRONČEK, Pavel - WEIS, Karol. *Využitie historických máp*. Skriptum. Košice : TU Košice, Fakulta BERG, 2011, 82 s.; MALINIÁK, Pavol - OLAH, Branislav. Historické mapy a krajinnno-ekologický výskum. In *Geografická revue*, 2008, roč. 4, č. 1, s. 26-39; OLAH, Branislav. Možnosti využitia historických máp a záznamov pri štúdiu zmien využitia zeme. In *Acta Fac. Ecologicae* 7. Banská Štiavnica : FEE TU Zvolen, 2000, s. 21-26; OLAH, Branislav. Historical maps

Záver

V súčasnosti je výskum dejín životného prostredia (environmentálnych dejín) na Slovensku len v počiatočnej fáze a bez ukotvenia v danom vednom odbore. Bez cielenej diskusie odborníkov nemôže dôjsť ku konceptualizácii jednotlivých pojmov súvisiacich s environmentálnymi dejinami a k následnej kodifikácii vedného odboru. V najbližšom období by mala byť zodpovedaná otázka, či na Slovensku vôbec existuje potenciál na koncipovanie predmetného odboru ako samostatnej vedeckej disciplíny alebo (skôr) sa environmentálne dejiny budú etablovať ako jedna z disciplín historickej vedy.

Koncipovanie environmentálnych dejín je o to náročnejšie, že ich transdisciplinárny výskum si vyžaduje od vedca, respektíve od vedeckého kolektívu adekvátne (teda nielen historické) poznatky. Výskumník musí mať relevantné znalosti o krajine a jej štruktúre (t. j. z geografie), musí poznať históriu, príp. historicko-geografické pomery územia. Rovnaké konštatovanie platí aj o znalosti adekvátnych postupov (metodík a metód) výskumu, využití rôznych informácií a databáz (prameňov) vrátane zručností a kompetencií s nástrojmi GIS.

Na základe svojich skúseností predpokladám, že environmentálne dejiny na Slovensku majú potenciál sa vyvinúť do plnohodnotnej vedeckej (sub-)disciplíny. Kľúčovým je však čo najskoršie spracovanie konceptualizácie odboru, predmetu výskumu, rozpracovanie metodík výskumu, vizualizačných metód výsledkov výskumu, t. j. celý vedný aparát. Toto všetko však závisí od toho, či environmentálne dejiny budú mať (či nemať) širšiu podporu v rámci slovenskej historickej obce. Záverom musím konštatovať, že slovenská historická obec v súčasnosti svoj záujem o environmentálne dejiny skôr konštatuje či prezentuje len v teoretickej rovine bez toho, aby aspekty environmentalizmu zahŕňala do výsledkov a záverov svojich výskumov.

and their application in landscape ecological research. In *Ekológia (Bratislava)*, 2009, roč. 28, č. 2, s. 143-151; LEPEŠKA, Tomáš. Vývoj využitia krajiny Slovenského krasu na príklade Plešiveckej planiny. In VOLOŠČUK, Ivan et al. *Dynamika sukcesných procesov dendroflóry, štruktúry a ekologickej integrity ekosystémov Slovenského krasu*. Banská Bystrica : UMB Banská Bystrica, 2011, s. 215-224; a mnohé ďalšie práce.

Cituj:

HRONČEK, Pavel: Problematika environmentálnych dejín na Slovensku. In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 8-18. ISSN 1337-6861.

...

PaedDr. Pavel Hronček, PhD. (1973) ukončil štúdium geografie a histórie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici v roku 1997. Od tohto roku do roku 2015 pracoval ako vedecký pracovník na svojej alma mater a od roku 2015 pôsobí na fakulte BERG TU v Košiciach. Vo svojich výskumoch sa venuje dejinám historickej krajiny a ľudským aktivitám v prírodnom prostredí v minulosti s dôrazom na montánnu krajinu. Zaoberá sa systematickým výskumom a analýzami historickej krajinnej štruktúry Slovenska s využitím metód environmental history a historicko-geografického výskumu. Systematicky hodnotí pôsobenie antropogénnych činností na zložky prírodného prostredia a sleduje ich transformácie v jednotlivých časových horizontoch. Tiež sa venuje teoreticko-metodologickým otázkam dejín životného prostredia, výskumu dejín baníctva, banských procesov, banskej krajiny a problematike v oblasti dejín vied a techniky. Z oblastí svojich vedeckých záujmov publikoval dve desiatky monografií a viac ako sto pôvodných vedeckých prác doma i v zahraničí. Mnohé štúdie boli uverejnené v časopisoch indexovaných v databázach Current Contents, Web of Science či SCOPUS.

Kontakt: pavel.hroncek@tuke.sk